

majd eltávolodásában milyen indítékok játszottak szerepet, s a maga helyét a kor eszmei és esztétikai szövevényében hogyan találta meg? Olyan törvények felismeréséhez segíthetett volna idevágó válasszaival Fekete Lajos, melyekkel szemben némelyek ma is értetlenül állnak.

S általában: jóval gazdagabbnak, izgalmasabbnak képzeljük e könyvecske által áttekintett éveket, s bennük Fekete Lajos szerepét.

Hogy a szóvá tett hiányokért mennyiben felelősek a szerkesztők és mennyiben a szerző, a kritikusi el nem döntheti. De azt jelezheti, hogy az emlékirat hézagosságáért,

töréseiért egy rokonszenves lírai hangoltság nyújt némi kárpótlást. Ennek jellegét legpontosabban a cím érzékelteti: »A bujdosó visszanez.« Igen, az otthontalan, sokat hányódott ember rezignációja határozza meg e könyv tónusát. Azé az emberé, aki mikor a Vajdaságban élt, akkor sem érezhette magát igazán otthon, — de hogy szükség van rá, hogy szerepe fontos, akkor érezhette a legteljesebb joggal. S akkor volt tehetsége is nyílóban, pályája is bontakozóban. Érthető hát, ha ezt a kapcsolatot ma is hűséggel őrzi. Rezignációjának lírai áramát ez a hűség, ez a szereptudat élteti, s ez emeli vajdasági emlékeit a maradandó ügyek szintjére.

KISS FERENC

AZ IKONOK KÖLTÉSZETE

PILINSZKY JÁNOS: *Nagyvárosi ikonok*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970.

Három évtized irodalmi termésének javát, a magyar irodalomban sajátosan önálló úton járó életművének legszebb darabjait tartalmazza Pilinszky János új, kis terjedelmű kötete. Az egy éven belül már másodszor megjelenő *Nagyvárosi ikonok* beosztása és verseinek sorrendje híven követi a költő korábbi köteteit, azok anyagát néhány, kötetben eddig még nem publikált vers egészíti ki.

Nem véletlenül került a fülszövegére a szerző egyik korábbi riportjának egy részlete, nyilván az olvasó is magyarázatot keres az alkotói véna lassú csörgedezésére: »...nem baj, ha valaki sokat ír, az se baj, ha keveset, az a baj, ha valaki túl sokat vagy túl keveset ír. Egy jó szonett nem rövidebb, mint a *Háború és béke*. Csak érzem, hogy indokoltan írt keveset, fölfedezem az alkotón, hogy miért írt olyan keveset. Én úgy vagyok, hogy... Valamiképpen sakkpartinak érzem, akkor lépek, ha lépni kell. Nem az a fontos, hogy a madár hányszor csap a szárnyával, hanem hogy íveljen.«

Ez a — talán felesleges — meglepetőzés nemcsak a kötet kis terjedelmére, hanem a költő erősen artisztikus alapállására is utal; arra, hogy Pilinszky a maga rendszerén belül tökéleteset akar közzéadni. A kisszámú versben útkeresését, költői fejlődését a napi vívódásokon keresztül aligha kísérhetjük nyomon; küzdelmeinek mindig csak a végeredményét, a »remeket« kapjuk kézhez.

A Nyugat nyomdokaiba lépő »negyedik nemzedék« valamennyi tagjára jellemző a külvilág eseményeitől elzárkózó, a külső életanyagot a művekből száműző és a belső élményanyagot, érzésvilágot előnyben részesítő magatartás, a költészetnek állandó transzcendenciák felé történő közelítése. Ez magyarázza, hogy a közéjük tartozó Pilinszky nyíltan elveti a »tükör« irodalmát: azaz számára a művészet nem lehet más, mint a vallásnak, a misztikus élményanyagoknak a következménye és kifejezője. Verseinek többsége ezért a »tükör« kívüli eső lényegről, a szerinte egyedül verselésre méltó jelenségről: az ember formá-

jában megjelenő isten szenvedéseiről és feltámadásáról szól.

Pilinszky már a pályája elején is mint a par excellence antropológikus költő indult. Az emberi lét szubjektívistikus, misztikával átitott értelmezése műveinek domináns eleme, állandó végcélja. Ez már legelső verseinek is egységes és rendkívül letisztult tónust kölcsönzött, amire a továbbiakban a légerek borzalmainak megismeréséből eredő motívumrendszer épült rá. De mégsem eredményezte a külvilág iránti érdeklődést, hanem csak az élet értelmét kereső ember perspektíváinak a kitágítását: az emberi szenvedések tragikuma és az élet értelmének fokozott hirdetése irányába történő kitérülést.

Mégis helytelen lenne az emberi sorsok bukása, »törvényesített borzalmainak« bemutatása alapján egyértelműen pesszimistának ítélni világgképét. A passzív motívum ugyanis legjobb verseiben (*Piéta, Harmadnapon, Apokrif stb.*) nem végcél, hanem eszköz a bibliai feltámadás, s ezen keresztül az ember — legyenek bukásai bármilyen nagyok is — felemelkedésének bemutatására. Legjobb versei éles ellentétre épülnek, az emberi bukások regisztrálása és a mégis vállalt felemelkedés közötti feszültségre, ami a versek végkicsengését illetően azt jelenti, hogy az ad abszurdumig vitt pesszimizmus megteremtí az önmagán való túllépést, a költő sajátosan értelmezett katolicizmusának optimizmusát.

Az »ember« szenvedésének történelmi jelenléte a külvilág konkrét elemeinek következetes távoltartása ellenére is bizonyos történelmi távlatok nyitására ad lehetőséget, erre az állandóságra utal a kötet címében szereplő *ikon* szó is.

Pilinszky egy kissé sematizált képből, a nyugati és a keleti művészet közötti különbségből: az egyik állandóan forrongó, újat kereső voltából, illetve a másik látszólagos változatlanságából indul ki. A keleti művészet szimbólumának tekinti az évszázadokon át élő, megmerevedett formakincsű ikonokat, amelyek a felszín állandósága mellett mégiscsak képesek voltak az alap hullámzásait kifejezni. Így verseinek ikon-

szerűsége azt a célt szolgálja, hogy az irodalom legősibb és legletisztultabb képanyagának, valamint a bibliai motívumoknak a segítségével a történelmi változásokat, az emberi érzésvilág hullámzásait fejezze ki. Így műveiben a látszólagos állandóság mögötti tartalmi változások ars poeticáját hirdeti meg.

A kötetben közzétett két prózai írás kiválasztása szerencsés volt, művészi megfogalmazásban tárja fel módszer lényegét. A legutóbbi tíz év verseinek változó jellegéről viszont ezek sem vallanak; arról, hogy ezekben a versekben a költő a korábbiakhoz képest nem mond újat, hogy tartalmilag csak korábbi nagyobb verseinek egyes elemeit — most már kiszakítva a tágabb összefüggésekből, tehát az egymásra épülő, egymásnak felelő versek sorából — ismétli, hogy a korábbi feszes kompozíciókkal szemben elszaporodnak a töredékszerű, néhány sorra leredukált kompozíciók, hogy letisztult, egységes tónusú képrendszerének egyes elemeit mozaikszerű formában élte csak tovább.

Igaz, Pilinszky legutóbbi verseiben is tovább él a vallásos életérzés, továbbra is felhasználja a lágermotívumokat, tehát a valóság tragikuma és a költő optimizmusa közötti ellentét ezentúl is meghatározó eleme műveinek, de az ezek közötti feszültség gyengül, s mivel a költő ettől a reális életanyagtól egyre távolabb kerül, az láthatólag mind kisebb mértékben tölti be egykori meghatározó szerepét. Úgy tesz, hogy a *KZ-oratóriumtól* kezdődően, amely korábbi eredményeinek igényes egységbefoglalása, a költő is érzi az említett élményanyag túlhaladásának szükségességét, de nem talál hasonló erejű életanyagot, ami viszont önismeretlenséghez vezet.

A *Nagyvárosi ikonok* mindemellett az utóbbi évek lírai termésének kimagasló eredménye. Pilinszky összegyűjtött verseinek kiadása kétségtelenül időszerű volt, lírájának árnyaltabb, mélyebb megismerését feltétlenül elősegíti. S ehhez mind az ötvenes években írott, mind az említett későbbi versek hozzátartoznak.

SZŐCS FERENC